O jedné zapomenuté cikánské národopisné skice: J. Vlach a jeho *Cikáni*

Marek Jakoubek

… komentované edice literárních textů, královský to žánr …[1]

OPEN ACCESS

PROLOG

Žánr materiálových, resp. pramenných edic, tedy příspěvků založených na prezentaci starších a obvykle běžně již nedostupných textů, lze v rámci jinak stále se utěšeně rozrůstající romistické literatury považovat za spíše opomíjený. Že daný žánr má čtenářům — a to zdaleka nejen úzkoprofilově zaměřeným odborníkům — rozhodně co nabídnout, přitom bezpochyby ukázal v rámci romisticky orientovaných bádání dosud patrně nejvýznamnější počin daného druhu, za který lze považovat vydání ab Hortisových *Cigánů v Uhorsku*.[2] Na uvedenou „laťku" přítomná edice nemíří, její rozsah jí to v principu ani nedovoluje, spíše naopak — v obecné poloze je jejím cílem ukázat, že i mnohem drobnější ediční dílka než ab Hortisův opus mohou poskytnout zajímavé informace či perspektivy, a to nejen historického, resp. dobového charakteru, ale i coby podnět pro aktuální (nejen) romistickou práci.

AUTOR, DÍLO, KONTEXT

Text, jehož edici níže přinášíme, byl publikován roku 1908 v rámci díla Jaroslava Vlacha *Národové evropští*.[3] J. Vlach byl profesí středoškolský pedagog působící na reálném gymnáziu na Smíchově, kde se věnoval výuce předmětů z oborů dějepis a zeměpis. Příznačně pro svou dobu gymnaziální profesor Vlach nejen, že sledoval dění v oboru jak doma, tak i v zahraničí, ale sám byl také poměrně plodným autorem. Pomineme-

1 VEYNE, P. *Jak se píšou dějiny*, Praha 2010, s. 308.

2 AB HORTIS, S. A. *Cigáni v Uhorsku: O dnešnom stave, zvláštnych mravoch a spôsobe života ako aj o ostatných vlastnostiach a danosťach Cigánov v Uhorsku*, Bratislava 1995.

3 VLACH, J. *Národové evropští*, Praha 1908.

-li díla spjatá přímo s výkonem jeho profese[4] a několik prací charakteru řekněme příležitostného[5], bylo jeho dílo spjato především s oblastí (zeměpisně pojatého) národopisu, a to ve velice širokém záběru. Kromě publikací zaměřených na jednotlivé zeměpisné regiony[6] či témata[7], představuje hlavní korpus dané části jeho tvorby pětisvazkový *Národopis*.[8]

Práce *Národové evropští*, ze které pochází naše edice, se stylem ani zpracováním nijak výrazněji neliší od ostatních obdobně zaměřených děl J. Vlacha, tj. jedná se o dílo pojaté systematicky, resp. přehledově, kdy autor každé z pojednávaných skupin věnuje proporční část díla, přičemž lze soudit, že naprostou převahu informací, které uvádí, získal autor prostřednictvím četby (ve vztahu k dané skutečnosti je — přinejmenším z dnešní perspektivy — jistou slabinou díla absence odkazů na použitou literaturu, resp. její seznam). V úvodu díla J. Vlach uvádí, že Evropu obývají dvě lidská plemena, a to „středomořské čili bílé a mongolské čili žluté".[9] Plemena pak dělí dále na kmeny, kdy k plemeni středomořskému řadí kmen slovanský, germánský a románský, a k plemeni mongolskému kmen finský, turecký a ryzí mongolský.[10] Po uvedeném výčtu ovšem J. Vlach připojuje ještě stručnou noticku „Zvláštní postavení mají Cikáni původu indického".[11] Právě pojednáním této skupiny pak J. Vlach celé své dílo o evropských národech zahajuje; nezdá se ovšem, že by tato preference měla jiný než organizační charakter, kdy se autor s uvedenou výjimkou nehodící se jinak pro svou zvláštnost do celkové skladby díla, hodlal takříkajíc vypořádat hned na začátek.

V obecném přístupu k problematice, resp. k předmětné skupině, který je přinejmenším místy *a priori* nepokrytě negativní, bychom, máme za to, neměli hledat ze strany autora nic osobního, příčinou daného postoje je podle všeho prostý fakt, že ač byl J. Vlach zjevně sečtělý a přemýšlivý intelektuál, v daném ohledu zkrátka nepřekročil obvyklý horizont své doby a o Cikánech psal způsobem, který odpovídal dobovému náhledu většinové populace na danou skupinu (ve kterém můžeme mj. zahlédnout také řadu předchůdců dodnes majoritou „oblíbených" stereotypů o Cikánech). Ač by tedy bylo možné (a snadné) kritizovat autora ze zaujatého pohledu, zkreslených závěrů, tendenčních popisů a celé řady dalších nešvarů, nebudeme tak činit, neboť se

4 VLACH, J. *Dějepis obecný pro nižší třídy škol středních I: Starý věk*, Praha 1894; ibid. J. *Dějepis obecný pro nižší třídy škol středních II: Střední věk*, Praha 1895; ibid. *Dějepis obecný pro nižší třídy škol středních III: Nový věk*, Praha 1896.

5 VLACH, J. *Návod ke čtení map*, Praha 1897.

6 VLACH, J. *Pevnina africká ve světle nejnovějších výzkumů*, Praha 1880; ibid. *Dějepis obecný pro nižší třídy škol středních II: Střední věk*, Praha 1895; ibid. *Národové zemí uherských*, Velké Meziříčí 1894.

7 VLACH, J. *Žena ve zvycích a mravech národů*, Praha 1913; ibid. *Dítě ve zvycích a mravech národů*, Praha 1915.

8 VLACH, J. *Národopis, díl první: Část všeobecná I*, Praha 1881; ibid. *Národopis, díl druhý: Část všeobecná II*, Praha 1883; ibid. *Národopis, díl třetí: Národové američtí*, Praha 1890; ibid. *Národopis, díl čtvrtý: Národové afričtí*, Praha 1897; ibid. *Národopis, díl pátý: Národové asijští*, Praha 1901.

9 VLACH, J. *Národové evropští*, Praha 1908, s. 5.

10 Ibid.

11 Ibid. s. 6.

domníváme, že takto pojatá (domnělá) snaha o „uvedení věcí na pravou míru" by byla ve vztahu k dané více než sto let staré studii spíše laciným a prázdným rétorickým cvičením dokladujícím mj. též neschopnost nahlížet dobový dokument v kontextu jeho historických souvislostí (čímž ovšem tyto souvislosti, resp. s nimi spjaté postoje nemíníme ani v nejmenším obhajovat či schvalovat). Uvedeným způsobem zaměřená kritika by se navíc zcela minula se smyslem žánru materiálové edice: prezentované dílo přece čtenářům nepředkládáme jen jako pramen informací o odpovídající skupině, ale — a to stejnou měrou — jako svědectví o dané době, tj. jako pramen k poznání dobových názorů, postojů, perspektiv, stereotypů, ba dokonce averzí, které se k dané skupině tehdy pojily. Čtenář by se pak z prezentovaného materiálu měl především poučit, případně jej použít jako pramen k vlastní práci, nikoli jej kritizovat.

(ANTROPOLOGICKÉ) INSPIRACE

Vlachova historicko-etnografická etuda obsahuje množství informací rozličného druhu, od dat charakteru historického, přes informace národopisné či religionistické, na své si podle všeho může přijít také sociolog či lingvista. Uvedeným způsobem orientovaná využití Vlachova textu přenecháme odborníkům z daných disciplín a pokusíme se naznačit, jaký materiál skýtají Vlachovi *Cikáni* pro autory z naší domovské disciplíny, sociální antropologie, resp. jak by daný materiál mohl interpretovat antropolog. Vzhledem k limitovanému prostoru se pak omezíme pouze na jediný moment, resp. partii celého textu. J. Vlach píše: „Při posuzování duševních a mravních vlastností národa nevzdělaného, jako jsou Cikáni, lehce upadneme do chyb, posuzujeme-li je podle poměrů našich. Cikáni sami sebe nepovažují za lidi na nízkém stupni stojící, opuštěné a opovržené; spíše pokládají se za lidi nezávislé, jichž hlavním životním úkolem jest — býti opravdovým Cikánem. K ostatním lidem chovají se lhostejně, žijí svůj život uzavřený, hledajíce pouze společnosti se sobě rovnými…"[12] O něco dále pak ještě čteme, že „Pýcha a domýšlivost, ve které sebe jen pokládá člověkem a ostatními pohrdá, jest u národa toho obzvláště veliká".[13]

Nejprve je třeba uvést, že úvodní věta citované partie, bezmála jak vystřižená z učebnicového textu o kulturním relativismu, se nachází ve výrazném napětí s jinak značně etnocentrickým pohledem J. Vlacha na Cikány, jímž je zbytek jeho textu prodchnut. Z uvedené teze J. Vlach sice nevyvozuje žádné metodologické důsledky, zejména pak neopouští svůj etnocentrický a hodnotově výrazně zatížený pohled (ostatně by tím značně předběhl svou dobu), přesto si je vědom — a máme za to, že se na danou dobu jedná o pozoruhodně reflexivní moment — že chceme-li Cikánům skutečně porozumět, je třeba se na danou problematiku takříkajíc podívat jejich očima.

Domníváme se, že jádrem, resp. patrně nejpodnětnějším momentem uvedené partie je Vlachův postřeh, že Cikáni „hledají pouze společnosti se sobě rovnými", resp., že Cikán „jen sebe pokládá člověkem". Právě v uvedených drobných referencích se totiž podle nás J. Vlach dotýká jednoho z klíčových sociálně-organizačních rysů cikánských

12 VLACH, J. *Národové evropští*, Praha 1908, s. 11.

13 Ibid.

skupin, který bývá i dnes často přehlížen, resp. jemuž i dnes nebývá dobře rozuměno. Vlachovy poznámky je totiž podle nás třeba interpretovat s ohledem na v cikánských skupinách často přítomný institut rituální ne/čistoty, resp. jako jeho přímý výraz. Nemáme zde prostor zabývat se „finesami" uvedeného konceptu[14], důležité však je zmínit, že v jeho důsledku představuje pro řadu cikánských skupin ne-cikánský svět potenciální ohrožení, neboť je z důvodů nerespektovaní odpovídajících pravidel (sdílených a praktikovaných v rámci cikánských společenství) považován za (v rituálním slova smyslu) nečistý. Užší kontakty s příslušníky majority jsou tedy zapovězeny, neboť výsledkem takového kontaktu by mohlo být rituální znečištění (které by mohlo v posledku vést až k vyobcování znečistěné osoby z cikánské společnosti). Nečistým osobám (v důsledku tedy celé ne-cikánské společnosti) je v rámci uvedeného schématu samozřejmě přisuzován nižší status, kdy za jediné sobě rovné (neboť rituálně čisté) jsou považováni právě a jen členové cikánských skupin sdílející odpovídající koncept a jednající s ním v souladu.[15] Uvedená praxe má pak mj. též za následek programovou a cílenou sebe-separaci cikánských skupin od majoritní společnosti[16], jejímž výrazem může být kromě jiného právě skutečnost, že se Cikáni, řečeno slovy Vlachovými, *k ostatním lidem chovají lhostejně, žijí svůj život uzavřený, hledajíce pouze společnosti se sobě rovnými…*

V klasifikačně-komparativní dikci H. Bergsona bychom tak mohli cikánské skupiny sdílející koncept rituální ne/čistoty též označit za představitele *společností uzavřených*, jejichž definičním znakem je právě to, že „v jakémkoli okamžiku čítají vždy jen určitý počet jednotlivců a vylučují ostatní".[17] Definiční a pro samotnou konstituci odpovídajících formací klíčová *uzavřenost*, resp. *exkluzivnost* se totiž v případě těchto skupin týká v posledku i samotného pojetí lidství, kdy uvedená společenství sdílejí představu, že pouze jejich členové jsou skutečnými lidmi (známými představitelkami daného pojetí jsou např. archaické společnosti, u kterých v typickém případě označení dané skupiny znamená totéž, co *lidé*). Ke členům ostatních skupin, jejichž lidství je takto ne-li plně popřeno, pak alespoň suspendováno (a kteří jsou tak dotyčným principielně a apriorně nerovni), zaujímají členové takové skupiny pochopitelně značně přezíravý postoj. Vlachovy výše uvedené zmínky o tom, že Cikán *sebe jen pokládá člověkem a ostatními pohrdá* je pak, máme za to, třeba nahlížet právě v naznačeném kontextu, tj. jako výraz pozoruhodného sociálně-organizačního (a tedy ve své podstatě *kulturního*) principu rituální ne/čistoty a nikoli — jak je dodnes běžné — jako emanaci „romské" krve, esenciálně chápaného „romského" naturelu či svébytné (a ovšemže vrozené) „romské" psychiky.

14 BUDILOVÁ, L. — JAKOUBEK, M. Ritual „Ipurity" and Kinship in Gypsy Osada in Eastern Slovakia, *Romani Studies* 15, 2005, 1, pp. 1–29; MIRGA, A. Kategorie „romanipen" a etnické hranice Cikánů, JAKOUBEK, M. (ed.) *Cikáni a etnicita*, Praha — Kroměříž 2008, s. 241–258.

15 Situace samozřejmě není tak jednoduchá a uvedené tezi bychom mohli s úspěchem kontrovat například např. s ohledem na postavení žen v uvedených společnostech, to už by ale byla zcela jiná diskuse zasluhující si samostatnou studii.

16 POGÁNY, I. Přijímání ustavující se národní identity: Romové střední a východní Evropy, JAKOUBEK, M. (ed.) *Cikáni a etnicita*, Praha — Kroměříž 2008, s. 165.

17 Oproti *společnostem otevřeným*, jejichž participanty tvoří veškeré lidstvo; viz BERGSON, H. *Dvojí pramen mravnosti a náboženství*, Praha 1936, s. 23.

Uvedené poznámky nejsou ve stávající poloze ničím více než jen náznakem jedné z (celé řady) možností, jak „číst" Vlachův text, resp. ukázkou toho, jaké potenciálně značně pozoruhodné momenty daný — více než sto let starý! — text obsahuje. Komplexní a zevrubný rozbor Vlachova textu však na daném místě není naším cílem; naopak — ambicí této edice není o mnoho více než jen připomenout a zpřístupnit Vlachův text ostatním badatelům, aby jej oni sami mohli dále tím či oním způsobem použít ve své vlastní práci. Jsme přesvědčeni, že potenciál k využití Vlachův text má a pozornost si tedy už jen proto zaslouží.

EDIČNÍ POZNÁMKA

Při přípravě edice Vlachových „Cikánů" jsme se důsledně řídili *Zásadami vydávání novověkých historických pramenů*[18]; originální text byl tedy důsledně transliterován a nebyly v něm opravovány gramatické a stylistické chyby ani ostatní různá jazyková specifika. Veškeré partikularity textu tak kopírují původní verzi, rovněž tak poznámka pod čarou označená hvězdičkou se nachází již v originále; poznámky pod čarou značené arabskými číslicemi jsou oproti tomu již naším dodatkem. Odkazy na původní stránkování jsou uvedeny v edici následujícím způsobem: **(1)**, **(2)** atd.

CIKÁNI
JAROSLAV VLACH

(7) Národ Cikánů má mezi národy evropskými postavení zvláštní. Skoro pět set let Cikáni žijí bez vlastní domoviny a stále kočují mezi národy, kteří již po staletí mají pevná svá sídla, a kteří již dávno dospěli k společenským a státním řádům. Jest to lid v pravdě kočovný s náčelníky, kteří jim vládnou, s vlastní řečí a se zvláštními zvyky a mravy. Marná byla opatření četná, někdy i tvrdá a krutá, jež učiněna, aby lid tento zanechal života kočovného a stal se usedlým; lid cikánský podnes většinou jest oddán kočovnictví. Ano pozorováno, že pudu toulati se světem spíše u nich přibývá, než aby ho ubývalo.

Sami zovou se „Rom", což prý značí muže. Jiný název, který si přikládají, jest „Sinto", což prý značí „náš muž"; název ten báchorka cikánská vysvětluje takto: „Ve veliké říši na Východě žili Cikáni, jimž vládl král Sin. O přízeň dcery jeho ucházel se král Talani (Tamerlan?); když pak žádal za ruku její a byl odmítnut, vypověděl Sinovi válku, v níž Sin zahynul. Poražené vojsko rozptýlilo se a táhlo v houfech větších a menších na Západ; po padlém králi Cikánů přijali název výše uvedený." Pojmenování to může značiti Inda, připomeneme-li si názvu národa Přední Indie Sindů a řeky Indu (indicky 'Sindhu').

(8) Podivný jejich zjev, způsoby a mravy vzbudily od prvopočátku, kdy v Evropě se objevili, obecnou pozornost. Dokladem toho jsou velice různá pojmenování, jichž

18 ŠŤOVÍČEK, I. et al. *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti: Příprava vědeckých edic dokumentů ze 16.–20. století pro potřeby historiografie*, Praha 2002.

se novým příchozím od Evropanův dostalo. Nejznámější a i u nás běžné jméno jest „Cikáni", který název u některých národů značí též šibala a tuláka. Dle badání jazykozpytce Miklosiče[19] pochází prý jméno to od samaritánské sekty „Acinganův", která v 9. století rozšířena byla v Malé Asii a za vlády východořímského císaře Michala II. (820 až 829) i u dvora císařského vlivu se domohla. Dle jiné zprávy dlužno odvoditi jméno to od „Čangarů", kmene žijícího v Indii Přední, o nichž se praví, „že stojíce málo výše Pariův kočují po zemi bez náboženství a zákona, zabývajíce se tancem a hudbou a živíce se namnoze krádeží a podvodem." U západních Evropanův Cikáni zovou se Egypťany; myslelo se po jejich příchodu do Evropy, že pocházejí z Egypta, které domnění Cikáni sami hleděli rozličnými báchorkami o egyptském svém původu utvrditi mezi národy západními. V severních krajinách Evropy obyvatelé Cikány zovou Tatary, ježto teprve po vpádu tatarském spolu s Tatary v těch krajích se objevili; dle toho se soudilo, že země tatarská jest jejich domovinou. Francouzský název „les Bohemiens"*, kterým Cikáni se označují, vysvětluje se rozmanitě; dle jedněch pojmenování toto stalo se obecným u Francouzů, že první zprávy o Cikánech dostaly se z Čech do Francie, dle druhých, že první Cikáni, kteří přišli do Francie, vykázali se průvodními listy od českého krále Zikmunda vydanými.

Jako jsou různá pojmenování Cikánů, podobně rozšířeny jsou rozličné domněnky o původu jejich, **(9)** poněvadž Cikáni sami smýšlenými výpravkami pravou domovinu hleděli jiným národům zatajiti. Když totiž na počátku 15. století Cikáni po prvé objevili se v Evropě střední, rozšířili o sobě ihned báji, že pocházejí z „Malého Egypta", a že jim souzeno jest podobně jako „věčnému Židu" toulati se světem bez pokoje, bez domoviny. Uherští Cikáni vysvětlují příčinu svého kočování takto: Když Kristus od Židů na kříž byl přibit, táhl hlouček Cikánů kolem kříže. Bez soucitu s Kristem trpícím vylezlo několik Židů[20] na kříž a strhalo Kristu zbytky šatstva s těla. Když s kořistí se vzdalovali, zvolal umírající Kristus: „Je-li taký čin lidský? Je-li taký čin možný na zemi? Budiž proklet, národe cikánský, proklet na věčné časy! Bez domoviny budeš se toulati světem a nikde nenajdeš pokoje!" Báje o egyptském původu Cikánů došla v Evropě značně víry; dokladem toho jméno „Gipsy, t. j. Egypťan", jak Angličané Cikány zovou, podobně název „Gitano" u Španělův a Portugalcův. Podobně souvisí s touto bájí uherské pojmenování Cikánů „pharao nemzetség, t. j. lid faraonův", jakož i ochranný list palatina uherského, hraběte Jiřího Thurzó z r. 1616, svědčící Cikánům, v němž jmenují se „misera plebs Aegyptiaca, t. j. ubohým lidem egyptským". Zdá se, že věřilo se namnoze báji o egyptském původu Cikánův též z toho důvodu, že ode dávna bylo zvykem Egypt pokládati za zemi kouzel a magických tajností (egyptský snář). A poněvadž Cikáni s oblibou oddávali se hádání věcí budoucích a čarám a kouzlům, doufali tím, že šířili báji o svém původu egyptském, dodati kouzlům svým větší váhy a přesvědčivosti.

Novějším badáním však zjištěno jest, že pravou domovinou Cikánův jest Přední Indie. Prozrazují tento původ indický jednak barvou své pleti a útvarem končetin

19 Podle všeho Franc Miklošič (též Franz von Miklosich) 1813–1891; významný slavista slovinského původu, zabývající se též rumunštinou, albánštinou, řečtinou a romštinou; pozn. ed.

* *Les Bohémiens* jest obecný název pro obyvatele Čech, dále též pro Cikány.

20 Místo *Židů* má být patrně *Cikánů*; pozn. ed.

a jejich hybností a obratností, kterou ukazují v lezení po provazích a v jiných produkcích tělocvičných, jednak svou řečí, která příbuzna jest řeči **(10)** kafírské, a nářečím dardujským, která rozšířena jsou v Indii severozápadní.

Kdy Cikáni původní svou domovinu opustili, nelze přesně udati; dle Miklosiče stalo se tak asi kolem roku 1000 po Kr. Z Indie táhli přes vysočinu Iranskou, zdrželi se delší dobu v Persii a Arménii, načež pokročili do Malé Asie; některé tlupy přešly do Syrie a přes šíji Suezskou i do Afriky severovýchodní. Do Evropy přešli asi přes Hellespont z maloasijských krajin Frydie a Lykaonie, neb jen tak si vysvětlíme název Acinganův, který po jejich příchodu do Evropy ujal se v říši byzantské. V krajích řeckých Cikáni pobývali delší dobu, než se rozešli po ostatních zemích evropských; i pokládá Miklosič kraje řecké za evropskou domovinu všech Cikánův, kteří po Evropě kočují. Do Uher přitáhli Cikáni z krajin rumunských; kdy — nedá se přesně určiti. Ježto pak příchod Cikánů do Čech zjištěn jest k r. 1416, nepochybíme valně, položíme-li příchod Cikánů do Uher do polovice 14. věku. R. 1417 ukázali se Cikáni po prvé v přístavních městech moře Severního a Baltského, deset let později v Paříži. Vlastní rozšíření Cikánů po Evropě západní připadá teprve po roce 1438.

Dnešní dobou počítá se v Evropě Cikánův na 600.000, z nichž pět šestin bytuje v Turecku a v krajích s ním sousedících, dále v Rumunsku a Uhersku.

Cikáni na první pohled tělesnou svou povahou jsou nápadni. Pravidlem jsou postavy prostřední těla štíhlého a souměrného, údů svalovitých. Hlava jejich mívá velikost prostřední, jest tvaru podélného, čelo pak bývá nízké, obličej široký. Oči obyčejně černé neb tmavohnědé mají podobu mandlovitou a jsou dlouhými řasami obklopeny; v stálé bývají neklidnosti jevíce brzy zármutek, brzy divokost. Nos má silný kořen a bývá více vzpřímen než zvykem jest u Evropanův, ústa dosti veliká vroubí u mužů silný vous. Tmavý, někdy leskle černý vlas kryje hustě lebku, s níž **(11)** u mužů splývá v dlouhých vrkočích na ramena. Zuby bělosti podivuhodné jsou pravidelně utvářeny; rty bývají tvaru jemného a barvy zarudlé. Krátký a silný krk Cikáni mají pravidlem holý; též ramena i ruce jsou krátké, za to nohy dlouhé. Tloušťky nápadné shledáš pořídku, spíše uvidíš odstrašující hubenost, zvláště u žen starších. Celé tělo kryje kůže barvy hnědožluté, která přechází někdy do černohněda neb i do zabarvení olivového. Za to Cikáni s pletí zcela světlou jsou vzácnou řídkostí; tito nosí také vlas rusý neb zcela bílý. Mylné jest však domnění, že temná pleť u Cikánů jest následek jejich nečistoty a bázně před vodou a mýdlem.

Při posuzování duševních a mravních vlastností národa nevzdělaného, jako jsou Cikáni, lehce upadneme do chyb, posuzujeme-li je podle poměrů našich. Cikáni sami sebe nepovažují za lidi na nízkém stupni stojící, opuštěné a opovržené; spíše pokládají se za lidi nezávislé, jichž hlavním životním úkolem jest — býti opravdovým Cikánem. K ostatním lidem chovají se lhostejně, žijí svůj život uzavřený, hledajíce pouze společnosti se sobě rovnými; tím se vysvětluje, proč Cikáni i zemí sebe různějších mají skoro tytéž mravy, tytéž ctnosti a nectnosti.

Především vynikají přirozeným důvtipem a obratností, jichž namnoze užívají k tomu, aby lstně cíle svého dosáhli; že při tom lehce přicházejí do sporu s jinými, není jim ani v nejmenším závadou. I jsou z té příčiny Cikáni známi svou nepoctivostí; ve lži a v krádežích projevují neobyčejnou obratnost. Vizme, s jakou chytrostí Cikán před soudem jsa obžalován hledí dokázati nevinu svou; arciť často vede si tu s dětin-

skou prostosrdečností nebo, doufá-li tato spíše dojíti cíle, se smělou drzostí. Pýcha a domýšlivost, ve které sebe jen pokládá člověkem a ostatními pohrdá, jest u národa toho obzvláště veliká. Pročež, chceš-li něčeho dosíci do Cikána, zali-**(12)**-choť jen mu; pochval jeho řeč, jeho ozdobu na šatu a jest tvůj. Naopak Cikán vida, že pýchou nedovede ničeho vynutiti na jiném, stává se velice ponížený, a žebře tak prosebně, až žádaného dojde. Tato úskočnost, dovednost a smělost byly příčinou, že Cikáni s oblibou byli najímáni za vyzvědače; tak kupř. užíval vzdorokrál Jan Zápolský ve válce proti Ferdinandu, králi uherskému, Cikánů jako vyzvědačův; podobně vypravuje se o císařském generálu Bastovi, že r. 1602, když obléhal sibíňské[21] město Bystřici[22], pouze Cikána k tomu mohl přiměti, aby tajně dodal list obleženým; též slavný vůdce Albrecht z Waldštýna za války r. 1625 vedené užíval jako vyzvědačů Cikánů, jež nejspíše za svého pobytu v Uhrách s této stránky byl poznal.

Nic nepříčí se tak Cikánu jako vázanost a pořádek; vrozen jest mu smysl pro volnost a svobodu, a proto jen z nouze a pak jen na čas podvoluje se pořádku, aby při nejbližší možnosti ztracené volnosti zase nabyl. Tělesné pohodlí a blahovolné nakládání nezdrží ho, byť i věděl, že jde vstříc novému strádání, novým utrpením. Neboť o budoucnost nemá pražádné péče; z té příčiny neznámy jsou mu spořivost a střídmost; obžerství, jemuž rád se oddává, obětuje i nejnutnější potřeby. Povahou svou Cikán jest velice nestálý; brzy rozplývá se veselím, brzy dá se strhnouti náhle vzplanulým hněvem ke kruté divokosti. Nestálost tato vinna jest i vádami i sváry, jež mezi Cikány jsou tak časté, že staly se i pořekadlem. Pravé vděčnosti nezná, byť ji ponížeností, líbáním rukou a zaříkáváním dával na jevo; spíše známy jsou případy, že za dobrodiní prokázané zlým splatil. Bezpráví nezapomene, ale nemá zmužilosti, aby přímo vystoupil proti nepříteli; neboť zbabělost jest význačným rysem povahy cikánské. Dokladem toho jest pořekadlo sibíňské[23], že „možno zahnati mokrým hadrem padesát Cikánův".

(13) Cikáni nadáni jsou též humorem, který ze všeho úsměšky si tropí. I vypravuje se po Uhrách hojně příhod, z nichž patrno, jakého rázu jest humor cikánský. Buďtež některé tu uvedeny na doklad. Cikána, který křivě přisahal, navštívil ve vězení duchovní, který Cikánu do duše mluvil, že dopustil se činu nepravého, přísahav na věc, které neviděl. „Což mám duši?" tázal se Cikán. „Zajisté, milý synu, „ odvětil duchovní, „máš duši, jako každý jiný člověk." „Může-li Vaše velebnost na to přísahati, že mám duši?" „Zajisté." „I vidíte, Velebnosti, „ odpověděl Cikán, „že můžeme přisahati na věc, které jsme neviděli." V jiném případě dvanáct svědků dosvědčovalo před soudem, že Cikán chtěl koně ukrásti. „Copak dvanácte svědků, kteří to viděli," zvolal obžalovaný; „přivedu jich tisíce, kteří to neviděli." Konečně dáno Cikánu, který hladem a zimou všecek se třásl, na vůli zdali raději se chce najísti do syta či při ohni se náležitě ohřáti. I odpověděl chytrý Cikán: „Nejraději bych si osmažil trochu špeku na ohni."

O náboženských názorech Cikánů jsme celkem nedostatečně zpraveni. Cikáni prohlašují dílem, že přidržují se víry křesťanské, dílem jinými vytáčkami hledí dotazům se vyhnouti. Ale z řeči jejich možno souditi, že věří v bytost nejvyšší, která „velikým Bohem" jest na nebesích, a od níž pochází blesk a hrom, sníh a déšť a četná světla

21 *Sibíňské* — zde patrně *sedmihradské*; pozn. ed.

22 Patrně město Bystřice (*Bistrița*), nacházející se v Rumunsku, v Sedmihradsku; pozn. ed.

23 Snad z města Sibiň (*Sibiu*) nacházejícím se v Rumunsku, v Sedmihradsku; pozn. ed.

na nebi. Bázeň před „velikým Bohem“, kterého Cikáni rádi zovou „miro baro devel, t. j. můj veliký Bůh“, jest daleko mocnější než láska k Bohu; bázeň tato plyne z různých úkazů přírodních, jež Cikánu jsou velice nepohodlnými, jakou jsou déšť, vítr, zima, bouře aj. Za to velice si váží matičky „země“, která jest mu dárkyní všeho dobra; i má za to, že sama sebou trvá a že nepotřebovala teprve býti stvořena. Že by Bůh ve své dobrotě mohl při připustiti, aby dítě milované zemřelo, nejde na rozum Cikánovi; z té příčiny nemá lásky k Bohu, **(14)** ano, zemře-li mu dítě, proklíná „velikého Boha“, což stává se i tehdy, když stane se mu jiná nehoda, neb nevyplní-li se mu nějaké přání toužebně očekávané.

Velmi nejisté jest, zdali Cikáni věří v život posmrtní; neboť po jejich soudu obyčejném není života za hrobem. Vypravuje se o Cikánech sibiňských, že jsouce kdysi po pohřbu jednoho mladíka tázáni, zdali věří v jeho z mrtvých vstání, odpověděli toto: „Podivný to nápad věřiti, že by mrcha, mrtvola mohla opět obživnouti a z mrtvých vstáti! Po našem soudu nevstane as dříve než kůň, jemuž jsme před několika dny kůži stáhli.“ Dle jiné zprávy Cikáni věří v stěhování duší a tvrdí, že bývá v tom neb onom ptáku duše některého Cikána zakleta. Když pak pták sejde, vrátí se duše opět do těla Cikánova.

Cikáni převážnou většinou vedou život kočovnický; jen malá část Cikánů má stálé bydliště. Vlastních vesnic cikánských jest pořídku; pravidlem usedlí Cikáni obývají v krajních ulicích měst neb ve zvláštních předměstích. Chyše a domky Cikánův pravidlem jsou pěkně stavěny a vykazují místy pěkné světnice; ale jsou také případy, kde Cikáni bydlí polo v zemi nebo v chyších o svahy skal opřených a nuzně opatřených. Taký obraz skýtá vesnice cikánská u Kološe, kterou Ch. Boner popisuje takto: „Bezprostředně před městem pne se pahorek, který od silnice má tvářnost velice podivnou. Pokryt jest obydlími, jež vykopána jsou dílem v zemi a opatřena po straně okénkem, dílem umístěna jsou na skále tak, že jdeme-li po svahu pahorku, pozornými býti musíme, abychom nevstoupili na střechu některého obydlí nebo komínem nespadli do bytu.“ Podobně nuzně bydlí kočující Cikáni ve vzdušných svých stanech. Když v podvečer po delším pochodu hlava rodiny dá povel k odpočinku, snesou se ihned tyče s vozu a zarazí se šikmo do země, aby nahoře v jehlan se sbíhaly; kostra provleče se děravým, namnoze zápla-**(15)**-tami opraveným suknem. Obyčejně kára tvoří pozadí stanu; milejší však bývá mírný svah, který chrání před chladným větrem severním. Před stanem rychle vyhrabe se ohniště, nad něž zavěsí se kotel, v němž uvaří se večeře. Vychrtlí koně nuceni jsou mezi tím opatřiti si potravy buď v příkopě silničním, buď obstará se jim od některého Cikána, který, není-li poblíž hlídače, zaběhne do sousedního pole a trochu pastvy koním přinese. Hlučno a veselo bývá pak v ležení cikánském. Jede-li náhodou kolem nějaký povoz, **(16)** obklopí jej ihned hlučící děti cikánské a žebrají o almužnu běžíce za vozem, dokud cestující nějakým dárkem se jich nezbaví. Při pohodě časové dlouho do noci veselí a zpěv ozývá se poblíž ohniště; nic nevadí jim, že postrádají řádného obydlí, pohodlí a čistoty. Cikánům, synům stepi, nedostatek ten není závadou. Zlatá svoboda, které nade všecko si váží, jim vše strádání mnohonásobně vynahradí.

Šat Cikánův jest jednoduchý. V Uhrách nosí muži úzké kalhoty ve vysokých botách, zapuštěné, krátké kabátce, které u zámožnějších bývají opatřeny velikými knoflíky stříbrnými a hojnými šňůrami, a na hlavě jen zřídka černý klobouk se ši-

rokou střechou, neboť Cikán pravidlem hlavy nepokrývá. Oděv bývá pravidlem sešit ze sukna tmavomodrého, ač také červená i zelená barva jest oblíbena. Čisté prádlo u Cikánů zřídka kdy nalezneš; výjimkou jsou usedlí Cikáni sibiňští, kteří dbají čistoty a úpravnosti šatstva. U žen shledáváme ještě větší zálibu v úpravnosti šatstva; libují si v pestrých barvách látek, uši zdobí rády dlouhými stříbrnými náušnicemi, krk pak řetízky z mincí stříbrných. Děvčata nekryjí hlav, ženy nosí na hlavách modré šátky. Mládež chodí skoro až do dospělosti buď zcela nahá, buď jen skrovně šatem opatřena. Vedro neb zima Cikánům není závadou; jen proti větru se chrání. Tato bázeň Cikánů před větrem stala se v Uhrách pořekadlem; neb silný vítr činí Cikána ke všemu neschopným, jaksi bez vlády malomocně klesá k zemi. Zajisté zvláštnost! Přes veliké strádání, jemuž zvláště kočovní Cikáni jsou vydáni, dosahují mnozí Cikáni vysokého stáří; onemocnějí-li, jest to hlavně následek jejich nečistoty. Lékaře povolávati není u nich zvykem, neboť proti lékům všem jeví značný odpor. Hojí nemoci sami, a sice domácími prostředky, šafránem, cibulí a kořalkou.

V příčině potravy usedlí Cikáni neliší se pranic od svých sousedův; za to kočovní, u nichž střídá se **(17)** hojnost potravin s nedostatkem, pojídají, co se dá. Především oblíbeno jest maso, zvláště maso zdechlin; o tom domnívají se, že jest lepší, jelikož zvíře sešlo vůlí boží. Oblíbeným jídlem jest též ježek, veverka, křeček, zvláště pak kuřata, husy a kachny. Péci chléb Cikánky neznají; jednoduše uhnětené těsto vloží do horkého popelu. Při jídle neužívají pravidlem náčiní; sedí kolem kotlu neb hrnce, a každý prsty neb lžicemi po jídle sahá. Obyčejně pijí vodu; o pivo a víno nestojí; za to velice cenným nápojem jest jim kořalka. Za ni obětuje mnohý poslední peníz; jí oddávají se stejnou měrou muži a ženy, děti a starci. Podobně cení si tabáku, který kouří neb žvýkají staří i mladí.

V dřívějších stoletích Cikáni žili pod správou zvláštních vůdcův čili vévodův, kteří pod různými názvy králů, vévodův a hrabat vystupovali. V Sibiňsku hodnost hraběte cikánského uděloval vladař šlechticům, podobně v Uhrách palatin jmenoval čtyři vévody cikánské, kteří byli náčelníky jednotlivých hord. Podnes každá tlupa Cikánů volí si svého „soudce“, jehož volba děje se v poli otevřeném, obyčejně, když koná se trh výroční. Zvolený za pokřiku vyzdvihne se třikráte do výše a obdaruje se dary na znamení, že hodnost jeho došla obecného uznání. Zákonité působnosti sice „soudce cikánský“ nemá, ale přes to vykonává značnou moc nad tlupou mu podřízenou.

Mezi sebou Cikáni dělí se dle způsobu výživy; k první třídě počítají se hudebníci. Hudba u Cikánů velice jest oblíbena; užívá hlavně nástrojů smyčcových. Již v útlém mládí cikánský hoch cvičí se v hudbě beze všeho návodu, řídě se pouze sluchem. Not pravidlem Cikáni neznají; s velikým ohněm skladby své přednášejí nepotřebujíce dívati se do not, že i vyspělí umělci při prvním setkání s hudbou cikánskou obdivem bývají unášeni. I není divu, že hudba cikánská došla uznání ve vší Evropě.

(18) Do druhé třídy řadí se rýžovníci zlata, kteří mimo to pálením cihel, řezbářstvím a též hudbou se zaměstnávají. Rýžovnictví druhdy bylo v Uhrách a Sibiňsku výsadní živností Cikánův; z té příčiny nadáni byli rýžovníci zlata zvláštními právy, pro něž též se pokládali lepšími ostatních.

Do třetí třídy náležejí kováři, kteří ve volné chvíli též rádi sáhají k houslím, ale pouze jako „ochotníci“. Řemeslo kovářské a kotlářské provozují, jak se tomu od předků svých byli naučili. Při tom hledí se vyhnouti všem pracím těžším; zhotovují

podkovy, hřebíky, železné kruhy, opravují kotly a pánve, robí též malé nožíky, prsteny, náušnice a pod. Při tom užívají nástrojů velice jednoduchých. Zřídka pracující na zakázku; obyčejně hotoví zboží do zásoby, kterou pak hledí po vsích rozprodati neb za potraviny a šatstvo vyměniti.

Do třídy čtvrté vřaděn malý jinak počet polních dělníkův a nádenníkův; tak např. dosti dobře mlátí, též jsou obratnými ženci, ale kosou sekati nedovedou. Konopí pěstovati a zpracovati ženy cikánské dobře umějí; za to při senoseči vedou si velice neohrabaně. Velice zruční jsou při zakládání náspův a příkopův.

Do páté třídy a poslední příslušejí kočovní Cikáni, kteří s rodinami svými jako kotláři, obchodníci koňmi, mastičkáři a kejklíři krajem se toulají, na malém vozíku své věci od místa k místu vlekou a spokojeni jsou, mohou-li tábořiti na šťavnaté louce poblíž potoka a vařiti si kukuřici, řepu nebo bramory, jež ze sousedních polí si opatřili, aby potom za teplé noci ulehli majíce nad sebou třpytnou oblohu nebeskou. Při obchodu koňmi, již většinou mnoho ohně nemají, jsouce vychrtlí a sedření, Cikáni nuceni jsou užívati namnoze lsti, aby kupce oklamali a koně výhodně prodali. Neštítí se ani jiných podvodů, jichž dopouštějí se při vykládání snův a karet, předpovídání **(19)** budoucnosti, při kopání po pokladech a pod. Ke krádežím bývá už mládež naváděna, u níž krádež a žebrota podávají si ruce. Jak krádež oblíbena jest u Cikánů, vysvítá z pořekadla maďarského, podle něhož krádež a podvod zovou se zaměstnáním cikánským. Cikán krádež vůbec nepokládá za nic nečestného; pro podvody pak cikánské pravým semeništěm jest pověrčivost lidu selského, z které obzvláště Cikánky těží. Jakmile Cikánka vejde do statku, ihned hledí se zmocniti ruky selky nebo dospělé dcery, aby z ní předpovídala budoucnost, aneb rozloží karty a počne je zvědavým vykládati; zná též rozmanitými čáry očarovati osoby nenáviděné neb uzdraviti dobytek nemocný neb jinými kouzly býti prospěšnou.

Život rodinný u Cikánů není valný. U kočovných není vůbec výchovy dětí; nanejvýše je poučí jak mají žebrati, jak krásti, jak konati lehkou práci kovářskou neb jak na housle hráti. Jinak děti nepohřešují lásky u rodičův, které často pak zneužívají, že i k tělesným trestům rodiče nuceni jsou někdy sáhnouti. Od počátku rodiče hledí k tomu, aby děti staly se otužilými a dovedly snášeti všecku nepohodu; arciť mnohé při tom otužování zahyne, ale které vše dobře přestojí, navykne si bez šatstva snášeti vedro i zimu, trpěti hlad a žízeň, pohodu i nepohodu, jak to cikánský život s sebou nese. Hoši a děvčata záhy dospívají, pročež i sňatky konají se v dosti ranném věku. Mladý muž musí si vyvolené děvče od rodičů před svatbou zakoupiti; stalo-li se dohodnutí, dovolí se mu pravidelné návštěvy u nevěsty. Zvykem jest při druhé návštěvě obdarovati nevěstu novým šátkem na hlavu, který sobě nevěsta ihned na hlavu dá. Svatba koná se pravidelně v době trhu. Místy zvláštní kněží cikánští žehnají novému sňatku; jinak Cikáni nestojí o posvěcení církevní. Jak lehký jest u Cikánův sňatek, tak lehký jest i rozvod; dochází k němu, když žena málo stará se o vý-**(20)**-živu rodiny nebo pro sváry rodinné, o něž u Cikánů není nouze.

Mrtvým Cikáni vzdávají velkou poctu. Přísaha „Ap i mulende!“ (U mrtvých!) pokládá se za posvátnou. Památku zemřelých ctí, byť i spalovali vše, co zemřelý z domácího nářadí zůstavil po sobě. Zemře-li cikán, shromažďují se muži i ženy, celé tlupy, aby nad mrtvolou hořekovali a oplakávali život zmařený. Obličej zemřelého zakryjí suknem, jež na místě úst jest protrženo. Pohřeb děje se zcela jednoduše: Vloží mrtvolu

na koně a zavezou ji k hrobu, který mladší členové rodiny vykopali; do něho za nářku buď v šatě úmrtním, buď v jednoduché rakvi mrtvolu uloží. Ale jakmile hrob se zasype, spustí přítomní písně veselé. Po návratu domů uspořádá se veliká a bohatá hostina, při níž arciť kořalka nesmí chyběti; po hostině tanec, zpěv a veselí zakončují den.

Se zvláštní poctou pohřbívají své soudce a náčelníky. Všechna tlupa dostavuje se k pohřbu; mnozí rvou si vlasy, znešvařují si obličej a hlasitým bědováním dávají na jevo zármutek svůj. Mrtvolu provázejí muži k hrobu s hlavami obnaženými, ženy s vlasy rozpuštěnými; ale obřadu kněžského při pohřbu marně hledáme. Modlitba, oběť, bohoslužba jsou věci Cikánům neznámé; lid cikánský žije beze vší starosti jako dítě, aniž přemýšlí o běhu věcí na světě tom i onom. Jestliže pak Cikán zevně napodobuje obřady toho kterého vyznání, činí tak beze všeho porozumění o podstatě a významu těchto obřadův.

OF J. VLACH'S FORGOTTEN ETHNOGRAPHICAL STUDY ON GYPSIES

Jaroslav Vlach was a teacher at a secondary grammar school in the Prague quarter of Smíchov. His field of expertise was history and geography and as a teacher he taught subjects on these topics. As was common in those days, J. Vlach followed contemporary Czech and foreign publications and discussions in his field. He himself was a prolific author, too. Apart from his writings connected directly to his profession, his works were mostly related to (geographically oriented) ethnography in a very wide scope. The study we present is a part of Vlach's work *People of Europe* (*Národové evropští*), published in 1908. Vlach's historical-ethnographical study contains a huge sum of information of various categories. It covers topics of history, ethnography, or religiosity, and a sociologist or political scientists would not be disappointed, either. Nevertheless, our aim is not to analyze Vlach's text; by publishing this edition we want primarily to remind this forgotten study and make it available to other scholars, and to enable them to make use of Vlach's text in their work. We are convinced that this already more than one hundred years old study is worth it.

KEYWORDS

J. Vlach — People of Europe — Gypsies